

Het graalmysterie van Parzival

Voor mijn partner Hans,
zonder wiens steun dit boek
niet tot stand zou zijn gekomen.
Voor mijn dochter Eva Jarmila
en voor allen die zoeken naar de Graal

Bij de plaat op het omslag:

Een ruiterfresco vervaardigd door Simone Martini (rond 1285-1344), Siena, Palazzo Publico. Dit kunstwerk werd door de inwoners van Siena opgedragen aan de legeraanvoerder Guidoriccio da Fogliano ter ere van diens groot wapenfeit in 1328. Het is een toonbeeld van waardigheid en ridderlijke geest en is daarom als zinnebeeld van Parzival gekozen. De ridder treedt in geïsoleerde positie de wereld tegemoet en rijdt van rechts naar links, een 'tegenrichting' die geheel bij het karakter van Parzival past. Deze gaat immers ook dwars tegen de gewone wetten van de natuur in, een gegeven dat ook in zijn naam tot uitdrukking komt die 'dwars door het midden' betekent.

De eenheid tussen ruiter en paard, verbeeld door het paardendek en de ruitermantel, is een thema dat in het Parzival-verhaal naar voren komt, waar het paard als het symbool van de wil gezien wordt. Daarbij versterkt het strenge, decoratieve ruitmotief de rustige, onoverwinnelijke kracht, een ridderlijke eigenschap die het karakter van Parzival siert.

HET GRAALMYSTERIE VAN PARZIVAL

*Verborgен lichtader uit het verleden
van haar bedekking ontdaan*

door

Benita Kleiberg

Deze uitgave is mede tot stand gekomen
dankzij een bijdrage van de Stichting Ben Remkes Cultuurfonds i.o.

Van Benita Kleiberg verscheen eerder bij de Rozekruis Pers:
Roos en Kabbala.

ISBN-10: 90 6732 328 4

ISBN-13: 97890 6732 328 4

© 2006 ROZEKRUIS PERS – HAARLEM

Inhoudsopgave

1	Geestelijke en culturele invloeden op het graalthema	9
1.1	<i>Inleiding</i>	9
1.2	<i>Geschiedenisschets van de Graal</i>	11
1.3	<i>De oostelijke sterrenwijsheid</i>	13
1.4	<i>Graal en katharisme</i>	15
1.5	<i>Minne en jonkvrouwendienst</i>	23
1.6	<i>De Keltische bardencultuur, als westelijke stroom</i>	29
1.7	<i>Manichese invloeden uit het oosten</i>	33
1.8	<i>Hermes, het genie van de alchemie en inaugurator van de zuidelijke stroom</i>	40
1.9	<i>De Germaanse manmoedigheid als noordelijke bron</i>	43
2	Enige achtergrondinformatie over het graalthema	51
2.1	<i>Wat is de Graal?</i>	51
2.2	<i>Zielenontwikkeling en Graal</i>	58
2.3	<i>De Graal en het hart</i>	61
2.4	<i>Nomen omen est</i>	66
2.5	<i>Exacte fantasie</i>	68
2.6	<i>Opbouw van het verhaal</i>	70
3	Vorbereidende fase en de eerste ontwikkelingen in het leven van Parzival	75
3.1	<i>Gahmuret, onbewuste wegbereider tussen oost en west</i>	75
3.2	<i>Jeschute en Orilus</i>	77
3.3	<i>De eerste ontmoeting met Sigune</i>	78
3.4	<i>Ither, de Rode Ridder</i>	80
3.5	<i>Gurnemanz</i>	81
3.6	<i>Condwiramur</i>	82

3.7	<i>De relatie tussen de graalburcht en de pinealis</i>	85
3.8	<i>De relatie tussen de graalburcht van Von Scharfenberg en de kathedralenplattegrond van Steiner</i>	89
3.9	<i>De graalburcht en het onzichtbare Gebouw</i>	95
3.10	<i>Binnenkomst in de graalburcht</i>	100
3.11	<i>De graalprocessie</i>	106
3.12	<i>De graalmaaltijd</i>	109
3.13	<i>Het gebroken graalzwaard</i>	115
3.14	<i>Tweede ontmoeting met Sigune</i>	118
3.15	<i>Bloeddruppels in de sneeuw</i>	122
3.16	<i>Cundrie, boodschapper van de Graal</i>	124
3.17	<i>Het slangenvuurstelsel</i>	129
3.18	<i>De chakra's</i>	135
4	<i>Gawan, de wegbereider van Parzival</i>	139
4.1	<i>Gawan</i>	139
4.2	<i>De plexus sacralis als spiegel</i>	141
4.3	<i>De functie van het zenuwstelsel in het alchemisch proces</i>	146
5	<i>De gespiegelde Parzival avonturen van Gawan</i>	154
5.1	<i>Obie en Obilot</i>	154
5.2	<i>Antikonie</i>	160
5.3	<i>Orguluse</i>	164
5.4	<i>Inleiding tot Gawans avontuur in het toverslot</i>	166
5.5	<i>Gawan in het toverslot</i>	168
6	<i>Intermezzo met Parzival die zijn geloof hervindt</i>	173
6.1	<i>Derde ontmoeting met Sigune</i>	173
6.2	<i>Trevizent</i>	177
6.3	<i>De Graalkelk uit jaspis</i>	179
6.4	<i>Trevizent II</i>	181
6.5	<i>Kain en Abel</i>	183
6.6	<i>Saturnus</i>	185
7	<i>De overwinningen van Gawan en Parzival</i>	189
7.1	<i>Gawan en Orguluse</i>	189
7.2	<i>De minneavond op Schastel Marveile</i>	196

- 7.3 *De zwarte magiër Klingsor* 199
- 7.4 *Gondishapur* 202
- 7.5 *De tweekamp* 211
- 7.6 *Het optreden van Gawan als voorbereiding op de ontmoeting van Parzival met Feirefis* 217
- 7.7 *De ontmoeting met Feirefis* 219
- 7.8 *De heilsmare van Cundrie* 229
- 7.9 *Het tweede bezoek aan de graalburcht en de genezing van Amfortas* 233
- 7.10 *Laatste treffen met Sigune* 237
- 7.11 *Graalavond op Mont Salvat* 238
- 7.12 *Slotbeschouwing* 246

Bijlagen

253

- 1.1 *Synopsis van het graalgedicht* 253
- 1.2 *De drie graalkoningen* 256
- 1.3 *Perseus* 261
- 1.4 *De geschiedenis van Calta Bellota* 266
- 1.5 *Ridderdeugden en de corrumpering van Klingsor* 269
- 1.6 *De slangenkoning Zahbaak* 271
- 1.7 *Bodemgesteldheid* 275
- 1.8 *Sicilië* 279
- 1.9 *Noten* 281
- 1.10 *Bronvermelding* 285

Geestelijke en culturele invloeden op het graalthema

I.1 INLEIDING

Een van de grootste culturele en geestelijke schatten van de Middeleeuwen is ongetwijfeld de graalvertelling van Wolfram von Eschenbach. Wolfram schildert in machtige beelden de lotgevallen van het personage Parzival. Enerzijds worden wij op boeiende wijze geconfronteerd met een leven dat zich afspeelt in een ver verleden, anderzijds wordt ons een wereld gespiegeld, waarin wij onszelf kunnen herkennen. Het verhaal van de Graal beschrijft niet zomaar een avontuur, maar verbeeldt met grote zeggingskracht een geestelijke realiteit, een wereld in wording waar de hedendaagse mens ook een rol in te vervullen heeft. Daarom zou men kunnen stellen dat het verhaal van de Graal zich nog steeds voortzet en dat zij haar einde nog niet bereikt heeft. Het middeleeuwse werk van Von Eschenbach steekt boven alle andere meesterwerken van die tijd uit, omdat het blijk geeft van een realiteit die het geheel in het nu te plaatsen is, aangezien zij ons een zielenontwikkeling toont waarmee de huidige, zoekende mens zich nog steeds kan identificeren.

Zoals Parzival zijn ook in onze tijd velen op zoek naar het ware levensdoel. Alle zoekers die dit doel voor ogen hebben zijn daarom per definitie 'graalzoekers'. De hedendaagse mens wordt op zoek naar waarheid, evenals Parzival, op talloze wijzen op een dwaalspoor gebracht. Maar Parzival voelt in zijn wezen een niet te stuiten drang om dwars door de wereld van duisternis de Waarheid, het Licht te zoeken en hij stopt niet met zoeken totdat hij zijn doel, zijn lotsbestemming gevonden heeft. Hij kán zijn queeste niet opgeven, omdat hij dan tegen zijn eigen wezen dat hem voortdrijft zou handelen.

De weg naar de Graal, naar bevrijding uit de duisternis, ligt voor iedereen open. Het enige wat men hoeft te doen, is deze weg daadwerkelijk te gaan. Wanneer we het Parzival-verhaal op deze wijze tot ons nemen, kunnen we spreken van een inwijdingsweg die voor ons geplaatst wordt, een pad dat niet

gebonden is aan tijd of plaats: haar zeggingskracht was, is en zal door de eeuwen dezelfde zijn.

De graalsage sprak de middeleeuwse mens enorm aan. Zij vond in Europa een bijzonder goede voedingsbodem, aangezien vele schrijvers zich door dit diepzinnige onderwerp lieten inspireren en het resultaat was, dat er een schat aan graalvertellingen tot stand kwam. Door de impulsen vanuit de Renaissance wordt later haar invloed minder, maar na verloop van tijd neemt de belangstelling voor het graalverhaal weer toe. Zo heeft in de 19de eeuw de componist Richard Wagner een belangrijke en interessante bijdrage geleverd aan de graalsage. Zijn opera ‘Parsival’ vertegenwoordigde voor hem de kroon op zijn muzikale arbeid die uit meerdere opera’s bestond. Met dit werk wilde Wagner afscheid nemen van deze wereld. Hij bevestigt met zijn indrukwekkende opera het feit dat de graalvertelling geen gegeven is uit een ver verleden: ook de hedendaagse mens kan zich met het graalmysterie verbinden, want het graalmysterie is een mensheidsmysterie.

Steeds meer mensen voelen zich in deze tijd met haar waanzinnig hoge tempo en met een alles overschreeuwende stroom van informatie, als gevangen in een op hol geslagen wereld. Afgesneden van de geestelijke wereld worden menselijke handelingen zinloos en zonder inhoud. Maar als een voorafschaduwing van het Hemelse Jeruzalem kan het onvergankelijke in deze voorbijgaande wereld verrijzen. Het Nieuwe Jeruzalem moeten wij immers niet in een ver en afgelegen oord zoeken: het ligt als de graalburcht in de mens zelf verborgen. Voorwaarde voor het vinden van deze graalburcht is echter dat de mens zich als een Parzival-mens dient te ontwikkelen: hij moet het verlangen hebben de graalburcht te vinden en dient haar onafgebroken te zoeken.

Er zijn in de loop der tijd vele boeken met interessante en diepzinnige interpretaties over de graalvertelling verschenen. Maar dit boek wil de Graal in de actualiteit plaatsen, dus in het dagelijks leven van nu. Het wil daarbij onderstrepen dat de graalvertelling niet alleen een avonturenverhaal is, maar ons tegelijkertijd een spiegel wil tonen waarin wij onze eigen zielenontwikkeling – vooralsnog door een sluier – kunnen waarnemen.

De reeks van ontwikkelingen die Parzival, de hoofdpersoon, in de graalvertelling doormaakt, kunnen wij natuurlijk buiten onszelf plaatsen, maar het verhaal krijgt bijzondere zeggingskracht wanneer wij de beelden die voor ons geplaatst worden als het ware verinnerlijken. Dan kunnen wij de geschilderde

imaginaties doorleven als beelden die in iedere mensenziel kunnen oprijzen. Dan worden de avonturen die Parzival beleeft herkenbaar voor onszelf en kunnen wij de groei die Parzival doormaakt, op een bepaald niveau meebelevan. Met andere woorden: zijn groei kan ons inzicht verschaffen ten aanzien van de eigen zielenontwikkeling. Op deze wijze is het graalmysterie een mensheidsmysterie dat uiteindelijk door ieder ontsluit dient te worden.

Het graalverhaal wordt in het volgende veelal aan de hand van het gedachtegoed van Rudolf Steiner en Jan van Rijckenborgh becommentarieerd. Rudolf Steiner (1861-1925), grondlegger van de antroposofie heeft met zijn geesteswetenschap een belangrijke bijdrage geleverd om bestaande visies op eigen wijze in een geheel ander daglicht te stellen. Naast zijn enorme kennis van wetenschap en filosofie werken zijn geestelijke inzichten aangaande de christelijke inwijdingsweg bijzonder inspirerend. Tijdens zijn leven heeft hij op onvermoeibare wijze op vele plaatsen in Europa talloze lezingen gegeven, die later op schrift zijn gesteld. Zo kan men tot op heden in de vele tot stand gekomen boeken kennis nemen van zijn inspirerende ideeën.

Ook Jan van Rijckenborgh, stichter van de gnostieke geesteschool van het Gouden Rozenkruis, het Lectorium Rosicrucianum, is een groot inspirator. Hij hanteert de methode van de 'gnostieke magie'. Dit is zonder veel omhaal tot de kern van het wezenlijke doordringen. Hij duidt in al zijn werken op een streven dat er op gericht is eerst het Koninkrijk der Hemelen te zoeken, 'de Christus in mij' tot leven te wekken; al het andere is secundair. Zijn inzichten zijn verbazend direct, 'to the point' en onmiddellijk toepasbaar in het dagelijks leven.

Met hulp van geesteswetenschappelijke kennis van Steiner en van de 'gnostieke magische sleutels' van Van Rijckenborgh is dit boek tot stand gekomen, waarin een poging werd ondernomen tot de kern van het mysterie van het graalverhaal door te dringen.

1.2 GESCHIEDENISSCHETS VAN DE GRAAL

Wanneer wij een goed begrip willen krijgen over de Graal is het van belang haar ontstaansgeschiedenis na te gaan. Men dient er echter rekening mee te houden dat wanneer de Graal van zich laat horen in een uiterlijke verschijningsvorm, er al een hele ontwikkeling aan vooraf is gegaan.

Er zijn verschillende stromingen en interpretaties te onderkennen. Ten eerste

worden hier de voorchristelijke geschriften genoemd van Hermes die in zijn *Corpus Hermeticum* spreekt over de ‘Crater’¹ die omlaag gezonden wordt en gevuld is met de kracht van de Geest. Vervolgens zijn er de overbekende Keltische Arthurlegenden waarin gesproken wordt over twee ketels, die evenals de Graal wedergeboorte en vervolmaking konden schenken.² Dan is er een belangrijk Perzisch aanknopingspunt. Volgens bepaalde bronnen stamt het graalgedicht van Wolfram uit Perzië en is het via Kyot, die het Arabische graalverhaal van Flegétanis in Toledo vond, in het Westen beland. In 1931 ontdekte men bovendien een Manichees geschrift dat buiten het bekend geworden *Lied van de Parel*, fragmenten bevatte van de *Pârsiwalnâmeh* en dat als basis voor de graallegende van Parzival zou hebben gediend. Hierin staan namen die opvallend sterk overeenkomen met de namen die Wolfram aan zijn personages heeft gegeven. We noemen enkele voorbeelden: Gajmuret – Gahmuret, Trefrezent – Trevizent en Fartus – Anfortas.³

Er is echter nog een Perzische invalshoek. Zo wordt in het Koningsboek, de Shah-Nameh, het Iranese nationale epos van de dichter Aboel-Quasim Mansoer Firdausi uit Toes (ca. 934-1025) een magische schaal met zeven cirkels beschreven die het universum weerspiegelt. De verhalen in dit omvangrijke epos vertonen grote overeenkomsten met de graallegenden.⁴ Het toenmalige Rusland had in de middeleeuwen ook haar eigen graalverhalen over koning Wladimir, het glanzende zonnetje. In deze vertellingen is er sprake van een broederschap van ridders die naar innerlijke adeldom streven.⁵

Het meest bekend zijn de christelijke, middeleeuwse Midden-Europese graalvertellingen, waarvan vaststaat dat zij op schrift ontstaan zijn aan het einde van de 12de eeuw. We geven hier een opsomming van de meest bekende:

- *Perceval ou le Conte del Grâl* van Chrestien de Troyes, geschreven in 1180⁶
- *Josef van Arimathea* van Robert de Boron, geschreven omstreeks 1190⁷
- *Jüngerer Titurel*, van Albrecht von Scharfenberg, geschreven omstreeks 1270⁸
- *Parzival* van Wolfram von Eschenbach, geschreven tussen 1197 en 1210⁹
- *De Morte d'Arthur* van Sir Thomas Malory, geschreven rond 1470¹⁰

Wanneer men bovenstaande jaartallen bekijkt, is het duidelijk dat de bekendste graalvertellingen binnen een tamelijk kort tijdsbestek in de geschiedenis zijn opgetekend en dat deze tijdspanne samenvalt met de bloei van de middeleeuwse ridderscultuur met haar Tempelridders tussen 1175 en 1275. Een stroom van bezielende krachten trok toen gedurende enkele eeuwen door

Europa en voerde de middeleeuwse mens tot indrukwekkende prestaties, die echter ook een tegenwerkende impuls teweeg bracht. Bedoeld wordt hier het fanatisme dat tot de kruistochten leidde. Dat fanatisme veroorzaakte tevens de vervolging van de gnostiek georiënteerde broederschappen, die door Rome als ketters werden gekwalificeerd. Vrij abrupt raakte het graalthema in de vergetelheid en dat moment valt samen met de vervolging door de inquisitie van de Kerk van Rome van de ketterse gemeenschappen. In 1244 valt het laatste bolwerk van de Katharen, de Montségur. De ridders, de verdedigers van het Rijk der Liefde waren verdwenen, gedood of ingesloten in kerkers, terwijl hun priesters op de brandstapel waren omgekomen. Na enige eeuwen werd het thema van de Graal weer opgenomen maar na de 15de eeuw worden de graalvertellingen in hun beeldtaal minder zuiver en treedt er een verval op.

1.3 DE OOSTELIJKE STERRENWIJSHEID

Er zijn verschillende belangrijke stromen in de tijd waar te nemen die van invloed zijn geweest op de ontwikkeling van de graalstroming. Zo is er bijvoorbeeld een stroming die zich vanuit Azië naar Europa bewoog: deze stroming bracht op een verarabiseerde wijze de kennis van Aristoteles weer terug naar het westen. De Griekse wijsheid die haar top bereikte in de werken van Plato en Aristoteles vloeide weg uit Europa door de sluiting van de academie van Athene in 529 door keizer Justinianus.¹¹ De filosofie van Aristoteles vond echter een vruchtbare aarde in het Perzische Rijk onder koning Chosrau I. Maar niet alleen de Griekse filosofie werd hier goed ontvangen: Gondishapur vormde een smeltkroes van diverse culturen en alles wat in het oosten aan wijsheid aanwezig was, zoals de medische kennis uit China en India die elkaar bevruchtten vanaf de vierde eeuw, vond later in deze stad haar middelpunt.¹²

Wat eens leefde in het oude Arabië kreeg in latere eeuwen in het westen weer een nieuwe vorm toen het verbonden werd met het christendom. Via Bagdad kwam in de 10de eeuw al deze kennis uiteindelijk weer in Europa, in het Moorse Zuid-Spanje terecht.

Omstreeks 1180 doet Chrestien du Trois voor het eerst kond van de Graal. Hij bericht ons evenwel dat hij het verhaal van een zekere Kyot had vernomen. Deze Kyot had in het Moorse Toledo het boek van de geheimzinnige Flegetanis gevonden.

Kyot, de welbekende meester, vond de oorspronkelijke versie van dit avontuur, in heidens schrift, weggegoorpen liggen te Dolet (Toledo). Eerst moet hij zonder de sluwe kunst der nigromantie het a b c van het toverschrift leren. Het was hem daarbij een hulp dat hij was gedoopt, anders zou dit verhaal nog altijd onbekend zijn gebleven. Geen sluwe heidense wetenschap zou ons in staat kunnen stellen over de hoedanigheid van de Graal te berichten en tot het mysterie ervan door te dringen. (453 en verder)¹³

Er wordt over Flegetanis verteld dat hij met eigen ogen een verborgen en geheimzinnig object had waargenomen, dat 'Graal' heette, een benaming die hij ook in de sterren gelezen had. Deze Flegetanis was goed op de hoogte van de astrologie; hij bestudeerde nauwkeurig de kringloop der sterren en zijn samenhang met het lot van de mens.¹⁴ Opvallend hierbij is dat zijn eigen Arabische naam Flegetanis etymologisch afgeleid is van 'felek thâni', wat de 'andere sfeer' betekent. Zijn 'sterrenwijsheid' leidde hem dus tot de ontdekking van 'de Graal'.

De heiden Flegetanis was zeer wel in staat ons mee te delen wanneer iedere ster verdwijnt en weer terugkeert, hoe lang elk omloopt eer hij weer op zijn uitgangspunt staat. De ganse menselijke stam en aard volgt de sterren in hun legertros op hun ommereis.

Flegetanis de heiden zag in het gesternte met eigen ogen verborgen geheimenissen, waarvan hij schroomvallig sprak. Hij betuigde dat er een ding was dat de Graal heette, dat had hij duidelijk in de sterren gelezen. Hij werd op aarde achtergelaten door een schare die tot hoog boven de sterren opsteeg. (454)

De Arabieren waren in vroeger tijden beroemd vanwege hun astronomische kennis, een kennis die tot op heden nog af te lezen is aan de vele Arabische benamingen van de sterren. Ook bovengenoemde Flegetanis wordt uitdrukkelijk als een sterrenkundige genoemd. De Arabische kennis van astrologie en astronomie, die zich via Spanje een weg naar Europa baande, stond duidelijk in een bepaalde relatie tot de Graal. Dit Arabisch astrologisch erfgoed, waarvan bij tijd en wijle iets opdoemt binnen het graalgedicht verwijst naar oostelijk gelegen bronnen. Zo spreekt Cundrie aan het eind van het verhaal Parzival toe:

Zeven sterren noemde zij vervolgens, in heidense taal. De rijke en nobele Feirefis die zwart met wit, voor haar zat, herkende die namen. Zij sprak: ‘Let nu op, Parzival. De hoogste planeet Zval, de snelle Almustri, Almaret en de stralende Samsi wijzen op jouw gelukzaligheid. De vijfde heet Alligafir, de zesde Alkiter en die ons het meest nabij is Alkamer. Het is niet vanuit een droom dat ik hier spreek: zij beteugelen het firmament en houden de snelheid daarvan in. Hun tegenkracht heeft de loop ervan altijd weerstreefd. De zorg heb jij nu in eenzaamheid achtergelaten. Al wat binnen de baan der planeten valt en door hun schijnsel wordt bestreken, is jou ten doel gesteld om te bereiken en te verwerven. Jouw smart zal moeten verkommeren. Alleen door een ongeremd begeren, zou jou je deel onthouden worden, want de Graal en de graalsmacht staan geen vals kameraadschap toe. (782)

Wolframs Parzival leeft voortdurend door zijn moed om mens te worden. Ook hij maakt, zoals we nog zullen zien, zijn bewustzijn zo breed, dat het de sterrenferen omvat. De Graal zelf is immers een sterrengeheim geweest, zoals Meester Kyot leerde. Het is evenwel uit de hoogten der sterren naar de aarde omlaag gedragen. Hier is het zijn werking begonnen en slechts doordat de mens zijn lot op aarde aanvaardt, wordt dit geheim ontsluit. ¹⁵

1.4 GRAAL EN KATHARISME

Wie waren de Katharen? Eenvoudige lieden, die slechts één doel hadden: hun leven te offeren. Het offer brengen van zijn leven, is, als men er over nadent, iets wat de gewone mentaliteit te boven gaat, waarmee ik de mentaliteit bedoel van diegenen die zich niet de moeite geven door te dringen tot waarlijk begrijpen. Het offer brengen van zijn leven is allereerst het offeren van de materie, van wat wij lichaam noemen, de rups, als u wilt. Toch is dat voor een Kathaar niets. Het offer van de materie betekent voor een werkelijke ingewijde niets, want de materie telt niet mee. Nee, zij brachten het offer van hun leven door het in dienst te stellen van hun naasten. Evenals de apostelen gingen zij, met de broodzak op de rug, sandalen aan de blote voeten, in volkomen eenvoud gekleed, door de dorpen; arme dorpen, gelegen op de plateaus hoog in de bergen, en dáár kwamen zij. ¹⁶

Er wordt van de Provençaalse Kyot verteld dat hij betrekkingen moet hebben gehad met de Katharen. Als meester van de oostelijke sterrenwijsheid was Kyot in staat deze kennis te vermengen met het christelijk geesteslicht en ver-

nieuwde op deze wijze de geest van zijn tijd. Wolfram noemt hem een meester aan wie hij zich verplicht voelt. De huidige literaire wetenschap loochent echter nog steeds de persoonlijkheid van Kyot, aangezien men nooit een gedicht op de naam van Kyot, of Guiot de Provins, naar zijn oorspronkelijke naam, gevonden heeft. Wolfram heeft wellicht een rookgordijn rondom zijn naam opgetrokken om de Kerk van Rome niet rechtstreeks naar zijn persoon te leiden, want het begin van de dertiende eeuw was de tijd waarin de broederschap der Katharen in de Provence doelwit werd van de vernietigingsdrang van de kerk. Na de vertaling van het Moorse boek over de Graal heeft Kyot zijn werk wellicht moeten verbranden vanwege de toenmalige inquisitie.¹⁷

In de twaalfde eeuw was de macht van de Kerk van Rome zo sterk geworden, dat zij het zogenaamde innerlijke christendom van de eerste eeuwen meende te kunnen vernietigen. Het innerlijke christendom verkondigde een leer van navolging van Christus in zelfautoriteit. Het is begrijpelijk dat een instituut als de Kerk van Rome met het laatste veel moeite had, aangezien de kerk hier geen grip op kon krijgen en haar macht niet kon uitoefenen, daar zij een priester tussen de gelovigen en God had geplaatst en zelfautoriteit een te grote vrijheid vond.

In de eerste eeuwen na Christus waren er allerlei groeperingen rond de Middellandse Zee die getuigden van een sterk aanwezig innerlijk Christusbesef. Het waren de gnostieke geestesscholen van onder anderen Marcion en Valentinus die al tijdens hun leven door Rome als ‘kettters’ werden veroordeeld. Het begrip ‘kettters’ werd als scheldwoord gebruikt voor de broederschappen die zelf de evangeliën trachtten te lezen en te interpreteren. Het katharisme was de eerste grote ketterse beweging die naast de kerk een eigen ‘geheime kerk’ vormde. De Katharen waren een zeer vredelievende beweging, maar toonden de officiële kerk door hun correcte levenswandel wel haar gebreken. Juist door hun voorbeeldig gedrag was de invloed die van de Katharen uitging enorm en waren zij zeer gehaat bij de officiële kerk. Vaak werden zij genoemd naar de gebieden die zij bewoonden. Zo waren er Albigenzen, genoemd naar de plaats Albi, Albanezen, genaamd naar Alba in Piemonte en Concorezzanen naar Concorezzo bij Moza. Deze christelijke bewegingen moesten met hun leer van Christusnavolging onder druk van Rome meer en meer in het verborgene werken. Vanuit deze optiek moet dan ook het graalverhaal van Kyot zijn vernietigd: het getuigde waarschijnlijk van een innerlijk christendom dat bij de

toenmalige kerkelijke macht niet werd getolereerd, omdat zij het als een te grote bedreiging zag.

John van Schaik onderscheidt in zijn boek *Unde Malum*¹⁸ twee groepen Katharen: een gematigde en een radicale beweging. Deze verdeling vloeit voort uit de verschillende opvattingen over het dualisme. Het dualisme kent vele vormen, maar in dit verband is het ontologische en kosmische dualisme van belang. In het ontologische dualisme staat de verhouding tussen de twee eeuwige principes, het goede en het boze, die bepalend zijn voor de vorming van de wereld, centraal. In het kosmische dualisme gaat het om de vraag welke van deze twee machten de fysieke wereld geschapen heeft.

Volgens de Katharen werd de fysieke wereld geschapen door een boze demiurg. De vraag is nu uit welk principe deze demiurg is ontstaan. Bij de gematigde Katharen is deze demiurg een gevallen engel; de radicale Katharen spreken echter over een boze schepper, voortgekomen uit het kwaad. Beide groepen delen echter de opvatting dat er twee gelijkwaardige, tegenovergestelde principes zijn. De boze demiurg schiep uit de niet-goddelijke, inferieure materie van de vier elementen de zichtbare wereld, dus kosmos, natuur en mens. In deze opvatting is de schepping in Genesis dus het werk van de boze schepper; God is volledig vreemd aan deze zichtbare wereld. Tot zover in het kort het onderscheid tussen beide groeperingen volgens Van Schaik.

Het kathaarse dualisme ging er in beide gevallen vanuit, dat de mens een wezen is van twee werelden: de zichtbare, stoffelijke natuur en de oorspronkelijke goddelijke wereld van waaruit hij gevallen was. De kern van het kathaarse gedachtegoed was dat de goddelijke natuur de mens bij voortdurend wekt als uit zijn 'doodslaap' en wacht op zijn terugkeer naar zijn oorspronkelijke vaderland.

De godsdienst van de Katharen was de uiting van het platonisch en johanneïstisch Hellenisme, dat zich over de Latijnse wereld uitspreidde. In de vierde eeuw brengt de Alexandrijn Marcus van Memphis de leer van de Geest naar Spanje. Marcus was een volgeling van Origenes, een kerkvader die de oude Griekse mysterie wijsheid verbond met het christendom. Origenes' geestelijke vorming is terug te voeren naar de Zeven Kerken in Asia. In het boek *De Triomf van de Universele Gnosis* van Antonin Gadalaud is te lezen hoe het katharisme zich via Iberië naar Europa verspreidde. Haar middelpunt lag in Aquitanië in Zuid-Frankrijk, waar speciaal in de Languedoc de hoofse minnezang beoefend werd en de christelijke boodschap door de Katharen werd verkondigd. Hun leer verbreidde zich in geheel Spanje, Gallië en had een bereik tot

aan Engeland, België, Zwitserland, Nederland en Duitsland. De Katharen beleden dat God Liefde was en dat deze Waarheid in geen enkel woord te vatten is.

*God is Liefde
Hij is het volstrekte zijn.
Hij is de onkenbare God,
ondoorgegrondelijk en onvoorstelbaar.
Als de engelen tot Hem bidden,
Bedecken zij het gelaat met hun vleugels.
Hoe zou dan een mens zijn wezen kunnen omschrijven?¹⁹*

Een bekende kathaarse inwijdingsspreuk, waarin naar voren komt dat God niet te benoemen is, was de volgende.

*Wat is God?
Wij die hier kwamen,
zwijgen stil;
wij noemen niet Zijn Naam.
Wij bidden stil.
Wie zeggen wil
wie Hij is,
moet zijn
die Hij is!
Amen.²⁰*

In een bepaald opzicht hadden de Katharen veel gemeen met de Provençaalse troubadours die in het volgend hoofdstuk beschreven worden. Ook bij deze minnezangers stond de liefde centraal. De troubadour Montayagol uit Toulouse sprak: ‘Geliefden zullen rein van hart zijn en slechts aan de minne denken, want de minne is geen zonde maar een deugd, die de slechte mens goed en de goede mens beter maakt.’ Bedoeld wordt hier de spirituele Liefde, rein als een gebed en los van seksuele drift. De troubadours gaven in hun poëzie uitdrukking aan de sublimatie van de lagere driften tot de platonische Eros. Wat de troubadours in hun verzen tot uitdrukking lieten komen, komt overeen met het streven van de Katharen die door middel van hun godsdienstbeleving de reine Liefde trachtten te naderen.

Het dal van de Ariège in Zuid-Frankrijk heeft een rijk spiritueel verleden. Hier leefden en werkten eens de Druïden, met hun liefde voor de natuur. Op deze oude cultusplaatsen vestigden zich onder anderen de Katharen, de Rozenkruisers en ook de Tempeliers. Het verhaal van Parzival handelt over verschillende soorten ridders. Zo waren er ridders, aangesloten bij de Tafelronde van koning Arthur en graalridders die in dienst stonden bij de graalkoning Anfortas. Wolfram noemt in zijn graalvertelling de hoeders van de Graal 'templeisen' dat Tempeliers betekent. In de naam Tempeliers ligt het woord 'tempel' besloten. Volgens Antonin Gadala in zijn boekje *Het erfgoed der Katharen* is Wolfram lange tijd miskend geweest, maar wordt erkend dat zijn graalvertelling, verweven met een religieuze mystiek, uitdrukking geeft aan een geheel nieuwe opvatting van de christelijke mysteriën. Hij geeft in zijn gedicht blijk van een kosmopolitisch christendom dat weinig gemeen had met de opvatting van de Kerk van Rome. Wolfram spreekt in het geheel niet over kerken, maar gebruikt daarentegen het woord 'tempel' om aan te geven dat zijn opvatting over het christendom anders is dan die van de toenmalige kerk.

Curieus is het gegeven dat Wolfram in eerste instantie Parzival in de 'graalburch' de Graal laat aanschouwen. Aan het einde van het verhaal, pas wanneer Parzival geslaagd is in zijn opdracht, wordt de Graalkelk in de 'tempel' getoond.

Toen 's morgens het licht verscheen, stemden Parzival en de goede Anfortas welbesloten overeen en vroegen zij de koning van Zazamanc, die beheerst werd door de minne, in de *tempel* te komen voor de Graal. (816)

Het zoeken naar de Graal, de kelk waaruit onophoudelijk de Kracht, het Licht en de Liefde van Christus stroomt, was voor de kathaar het hoogste doel. Door zich te verbinden met de Christuskracht werd het hem mogelijk gemaakt de aardse ketenen te verbreken. Om dit doel te kunnen bereiken leefden de Katharen uiterst sober en sommigen zelfs teruggetrokken van de wereld. Zij hadden geen bezit en streefden voortdurend naar zuivering, naar een innerlijke purificatie. Hun ethiek was gebaseerd op de Zaligspreking: 'Zalig zijn de reinen van hart, want zij zullen God zien'. In de naam 'Kathaar' komt deze reinheid tot uitdrukking, want zij komt immers van het Griekse woord *katharos*, zuiver of rein. Het katharisme is de godsdienst van de vertroostende

en reinigende Geest. De kathaar wilde zich als Johannes, de meest geliefde apostel van Jezus, verbinden met de Christus.

De kathaarse kerk ontleent haar naam ‘Kerk der Vertrouwing’ aan haar hemelse Meester, de Trooster. Zij bezit de kracht van de Heilige Geest, van de Parakleet; zij is rein en reinigend, heilig en heiligend, getroost en vertroostend in deze wereld der ballingschap. Zij is de vertroosting van het universum; zij acht de wereld gering, verafschuwt het bloed, dooft het vuur van de hel, bekeert Satan en verkondigt de absolute uitredding.²¹

Deze thema’s zijn zeer herkenbaar in de graalvertelling. Kuisheid en reinheid zijn centrale gegevens, want slechts een reine ziel kan de Graal naderen. Trevizent vertelt aan Parzival:

De wijze meester Kyot begon in Latijnse boeken te zoeken of hij ergens vernemen kon waar ooit een volk bestaan had dat zich steeds in kuisheid had bewogen en dat geschikt was om zorg te dragen voor de Graal. Hij las de kronieken der landen van Britane en elders, van Fracriche en Yrlant, en in Anschouwe vond hij de geschiedenis die hij zocht. Hij las er de ware en ongewaande geschiedenis van Mazadan: heel diens geslacht stond er correct beschreven, en voorts hoe Tyturel en diens zoon Frimutel de Graal overdroegen op Anfortas. Diens zuster Herzelayde, bij wie Gahmuret een zoon kreeg, wiens verhaal dit is... (455)

Het is tenslotte Parzival, de reine van hart, die aan het einde van het verhaal in staat is de doodzieke graalkoning Anfortas te genezen en deze handeling heeft een weldadige uitwerking op de gehele gemeenschap.

De Katharen waren te onderscheiden in twee groepen: priesters en gelovigen. Door een voortdurende heiliging en reiniging kon men tot een eersthands binding met de Logos, met God, komen. Het persoonlijke werd opgeheven en men maakte het hart, de ineigen grot, gereed om het licht van de Heilige Graal te kunnen ontvangen. Zo maakte zich een groep geschikt om tot priester van deze orde te worden. Zij werden de Parfaits of Bonshommes genoemd. Zij leefden celibatair, aten vegetarisch, doodden geen dieren en hielden zich verre van het alledaagse leven tot aan hun wijding als Parfait.

Hij ging in de richting van Fontane la Salvatsche, waar Orilus zijn eed in ontvangst had genomen. Daar woonde de kuise Trevizent, die vaak op maandag gebrekkig at, al net als heel de week. Wijn, moerbeiwijn, en ook brood had hij volledig afgezworen. Zijn kuise aard had hem echter nog verder gedreven: hij begeerde geen enkel voedsel, vis, noch vlees, dat bloed bevatte. Zo was het heilig leven dat hij leidde. God had die edelman het besluit ingegeven zich volledig op de hemelse schare toe te rusten. Hij leed grote ontberingen door te vasten; zijn kuisheid streed tegen de duivel. Van hem zal Parzival nu de verborgenheid omtrent de Graal vernemen. (452)

Niet iedereen was echter tot priester geroepen. Zo was er ook een grote groep van gelovigen. Ook zij noemden zich Katharen, hoewel zij niet verplicht waren de uiterst strenge leefregels in acht te nemen. Zij onderhielden nog wel contacten met de buitenwereld. Het geloof is een vermogen van de nieuwe mens, zoals Paulus het aangeeft. Een puur geloof in de mysteriën, die nog niet waargenomen kunnen worden, geeft de mens toch de mogelijkheid om boven zichzelf uit te stijgen. Dit gegeven komt bij de Katharen op fijnzinnige wijze naar voren. De groep van gelovigen, die tijdens hun leven aan hun wereldse verplichtingen wilden voldoen met betrekking tot huwelijk en kinderopvoeding, kregen op hun sterfbed, als zij nog bij hun volle verstand waren, het consolamentum toegediend. Op het sterfbed van een gelovige ziel toegediend, bewerkstelligde dit sacrament de uitredding en verlossing van de ziel.

Opmerkelijk is de overeenkomst tussen een van de belangrijkste verblijfplaatsen van de kathaarse gemeenschap, de Montségur en de graalburcht Muntsalvaesche van Wolfram. De dichter kende blijkbaar de kathaarse gemeenschappen en hun woonsteden, want hij voert Parzival naar de meest verborgen plaatsen, bergen en bossen en beschrijft deze met overtuigende nauwkeurigheid. Hij brengt Parzival in contact met graalridders die hem erop wijzen dat het graalgebied heilige grond is en niet toegankelijk voor niet-ingewijden. Ook voor de Katharen waren sommige gebieden zeer heilig en niet toegankelijk voor buitenstaanders. Voorts is van groot belang het bezoek van Parzival aan de heremiet Trevizent, die evenals de Katharen teruggetrokken in een grot woonde. Vol liefde en mededogen geeft hij Parzival raad en steunt hem in zijn zoektocht naar de Graal. Hier toont de dichter indirect dat hij op de hoogte was van de spirituele liefdeleer, waar de gnostieken uiting aan trachtten te geven.

Het graalmysterie is een mensheidsmysterie dat uiteindelijk de gehele mensheid zal regenereren. Vandaar dat de kosmopolitische dichter ook geen grenzen kent: in zijn gedicht komen op wonderlijk wijze oost en west tezamen. Nooit is hij belerend of toont hij zich een betweter. Zo laat hij bijvoorbeeld Parzival in zijn heidense halfbroer zijn meerdere zien, die uit eigen vrije wil zich uit liefde tot het christendom wil laten bekeren.

Een ander belangrijk gegeven dat de graalvertelling verbindt met de middeleeuwse gnosis is een curieuze grotschildering die in de omgeving van het dorp Videssos te vinden is. Tegenover het dorp verheft zich een enorme rotsmassa en deze droeg ooit een van de machtigste kastelen van het land der Tarusken, het latere Sabarthez. Van dat kasteel, Montréalp de Sos, gelegen op 1250 meter hoogte, resten ons nog slechts wat ruïnes alsmede een wonderlijke grot. Het is een kleine inwijdingsgrot van de Tempeliers met twee uitgangen. In deze grot bevindt zich een muurschildering, vervaardigd in de kleuren wit, zwart en rood. In één oogopslag verschijnt groots afgebeeld, het leven van Perceval van Chrestien de Troyes. Op de muur zien we 13 rode kruisen, de Graal als een stralende zon in geel, een zwart gebroken zwaard en een zwarte lans. Verder een rechthoekig vlak met 24 kleine kruisen, waarvan twee in rood en de overigen in wit. In het midden van dit rechthoekig vlak in zwart, een geel vlak waarin 5 bloeddruppels afgebeeld zijn.

De 13 kruisen zijn onderverdeeld in 2 maal 6 met een 13de in het midden. Zij verbeelden de krachten der goddelijke Logos met als 13de de Christus in het centrum. Het zijn de facetten die we ook in het graalgedicht tegenkomen. De 5 druppels in het rechthoekig vlak verbeelden de wonden van Christus. Zij geven echter ook de 5 stadia weer die de mens moet doorlopen op zijn weg naar de vervolmaking. De 24 kleinere kruisen, waarvan twee in rood en de overigen in zwart, doen denken aan de 24 jonkvrouwen die Repanse de Schoye, de graaldraagster, begeleiden in de graalburcht. Deze unieke tekening toont op verrassende wijze de hechte relatie tussen de Katharen en het graalverhaal van Parzival (zie afb. p. 50).

De gnostieke stroming der Katharen was een doorn in het oog van de reguliere Kerk van Rome. Rome rustte niet voordat deze toegewijde groep van gelovigen, aanhangers van het innerlijke christendom, met wortel en tak was uitgeroeid. Het jaar 1328 markeert de ondergang van de laatste groep van Katharen, bestaande uit ongeveer vijf tot zeshonderd faidits, de opgejaagde

gelovigen, die zich in de bossen schuilhielden. Deze faidits hadden zich in de grot van de Lombrives teruggetrokken. Zij werden ingemetseld in hun schuilplaats en zagen nimmer het daglicht weer.

Binnen in de grot heerste de berusting, een kathaarse deugd. Nog enige tijd konden zij zich in leven houden, want zij bezaten stenen vaten met levensmiddelen en water uit een nabij gelegen meer in de grot. Uiteindelijk raakten de levensmiddelen op, evenals het hout dat hen vuur en licht verschafte. In groepen, naar familie ingedeeld, legden zij zich neer en strekten zij hun lichamen uit op de harde rotsbodem. De bisschop sprak zijn gebeden uit en gaf de stervenden een laatste kus des vredes. Zo nam de berg hen liefdevol op in haar schoot en de Lombrives veranderde in een dodenstad die na twee en een halve eeuw geopend werd. Het vocht had de gestorvenen als het ware beweend en haar stolsels had stalagmieten graven over hen heen gebouwd. Men vond daar de stoffelijke resten, niet in een angstige verkramping maar in cirkels gelegen als in een volledige overgave en berusting.

De tragiek van de ondergang van deze 'arme' mensen wordt volledig weggevaagd door het zichtbare bewijs van de gestorvenen in rust en overgave gelegen, dat de dood was overwonnen en zij bewust in het nieuwe zielenleven waren opgestaan.

1.5 MINNE EN JONKVROUWENDIENST

In het zuiden van Frankrijk, en met name in de Provence, het toenmalige Occitanië, ontstond aan het einde van de elfde eeuw een bijzondere vorm van dicht- en zangkunst. Kunst die samenhang met de gnostieke broederschappen en graalstromingen. De esoterie van de Tempelorden en graalstromingen stond in verband met de bloei van de minnezang, de kunst van de troubadours in de Franse Provence. Deze Provençaalse minnezangers ontwikkelden een nieuwe geestelijke vrijheid die nauw verbonden was met de religieuze leer van de Katharen. Hier ontsproot de dicht- en zangkunst van de troubadours die onder andere uiting gaven aan de hoofse liefde, de fin' amor, een thema dat ook in het Parzivalverhaal centraal staat.

De poëzie van de troubadours wordt wel als één van de oorsprongen van de moderne Europese poëzie gezien. Openhartig bezong de dichter in zijn liederen zijn eigen gevoelens of kritiseerde hij de maatschappij en gaf op deze wijze blijk van een individualisme dat in die tijd nog zeer ongewoon was. Deze zangcultuur werd door de Kerk van Rome uiteraard met lede ogen aangezien en zij werd tegelijk met de ketteren in de 13de eeuw vernietigd. Maar haar in-

vloeden waren al te ver in het middeleeuws Europa doorgedrongen en haar sporen konden niet meer uitgewist worden. Tot latere exponenten van deze Occitaanse poëzie kunnen we bijvoorbeeld de Italiaanse dichters Dante en Petrarca rekenen.

Het woord ‘troubadour’ is afgeleid van het Occitaanse ‘trobar’, uitvinden. Deze dichters waren dan ook echte uitvinders, daar zij steeds op zoek waren hun rijmschema’s te verbeteren en te vernieuwen. Hun poëzie bestond meestal uit een zeer gecompliceerde structuur van vorm, klank en van klankherhaling en ritme. Soms was deze poëzie slechts op één klank gebaseerd, een techniek uit de Arabische dichtkunst. Als voorbeeld geven wij de eerste strofe van een gedicht van de monnik Montaundon:

*Ik hou zeer van vermaak en blijheid,
Banket en steekspel in de meitijd,
Een knappe vrouw in mijn nabijheid
Die nooit bleef het gesprek met mij mijdt,
Een rijk man die gul geeft in vrijheid
En slechts zijn vijands poort voorbij rijdt.²²*

De troubadours waren, zoals reeds gezegd, beïnvloed door de fijnzinnige Arabische poëzie, een overdracht van cultuur die met de kruistochten was ontstaan en via Moors Spanje tot in Europa doordrong.

In tegenstelling tot de Katharen, die uiterst sober en als parfaits zelfs celibatair leefden, praktiseerden de troubadours geen wereldverzaking. (Voor de duidelijkheid wordt er hier op gewezen dat het celibaat niet in verband gebracht moet worden met een afwijzing van de vrouw in het algemeen: in de gnostieke broederschappen hebben mannen zowel als vrouwen een gelijke positie.)

Van oorsprong was de zangkunst van de troubadours gebonden aan de regels, de ‘leys d’amors’, letterlijk vertaald met ‘minnewetten’. Deze voorschriften stellen dat de ware minne geen lichamelijke liefde is, aangezien de minne een verbond tussen hart en ziel voorstelt. Lichamelijke liefde is een zinnelijk genot, een vuur dat snel weer dooft. De ware minne daarentegen is niet aan het lichaam gebonden, zij is rein: het verlangen richt zich tot het hart en de ziel van de ‘geliefde’.

‘Minne’ hangt etymologisch samen met ‘menen’, ‘mens’, ‘manas’, de mens

als geestwezen. De minne werd vaak in een poëem bezongen, begeleid door een snaarinstrument, zoals de harp of de lier. Beroemde harpspelers waren de bijbelse David en de Griekse Orpheus. Wie naar hen luisterde werd volkomen in vervoering gebracht. Door middel van zang en begeleidend snarenspeel kon de weg naar het hogere wezen, de zielenbruid worden vrijgemaakt en kon, voor degenen die zich daar voor open stelden, het dierlijke, het lagere overwonnen worden. In de bijbel wordt dit gegeven verwerkt in de relatie van Saul met de harp speler David. Daarom wordt in de esoterie het bespelen van harp of lier wel de ‘mysterieweg’ naar omhoog genoemd, betrekking hebbend op bepaalde procesgangen in het slangenvuur, die nog zullen worden besproken.

De reine liefde, de minne, staat in relatie tot wat men in de platonische liefde Eros noemt. Het thema van deze hoofse liefde komt in vele middeleeuwse manuscripten naar voren en men vindt haar later ook terug bij de Italiaanse dichters Dante en Petrarca, die in hun poëzie respectievelijk Beatrice en Laura als bron van inspiratie kozen. Als voorbeeld van deze minne, die zo duidelijk een niet te stillen verlangen van de ziel naar de geest verbeeldt, volgt hier een gedicht van Petrarca, die ongeveer een eeuw later dan Wolfram leefde (1304-1374).

*Ik heb geen vrede en ik kan niet strijden,
Ik hoop en vrees, ik gloei en ben van ijs
Ik zweef naar boven en ik lig te lijden,
Ik heb de wereld lief die ik misprijs!*

*Ik ben verlost en kan me niet bevrijden
Ik heb howvast en raak toch van de wijs,
Ik voel me levend en gestorven beide:
Ach, liefde is zowel hel als paradijs!
Ik zie verblind, ik schreeuw en kan niet praten,
Ik haat mezelf en hou van iedereen,
Ik roep om hulp en wil het leven laten,
Ik huil van vreugde ik lach terwijl ik ween,
Leven en dood kwelt mij in gelijke mate:
En dit, o liefste, komt door jou alleen!²³*

Wolfram prijst de minne als het hoogste goed, die zich voor al het andere, dat onbelangrijk is geworden, afsluit:

Ik prijs de reine minne, en ieder die wijs is, man of vrouw, zal zich daar volledig bij aansluiten. Waar liefde zich tegenover liefde verheft, louter en onvertroebeld, waar het geen van beiden spijt dat de minne hun hart afsluit met voor immer onwankelbare minne – daar is die minne hoger dan alle andere. (533)

De troubadours trokken uit Frankrijk, Italië, Catalonië en Portugal naar Montpellier, Toulouse, Carcassonne en Foix om zich op de burchten met dichtende koningen en prinsessen te meten, waar zij bovendien nieuwe verhalen en liederen hoorden. Deze burchten werden dan op zo'n moment verheven tot een ware 'minnehof'. Bekende minnehoven waren gelegen in Poitiers, Wenen en Eisenach, waar we de beroemde Wartburg met haar rijke geschiedenis kunnen vinden. Op deze minnehoven werden zangwedstrijden gehouden en degene die de mooiste liefdesgedichten naar voren bracht, werd gehuldigd door een jonkvrouw die hem als vazal aannam. Voortaan beschikte zij over de desbetreffende zanger als over een lijfeigene en hij zwoer haar op de knie eeuwig trouw. De jonkvrouw gaf haar vazal een gouden ring en een eerste kus die in de meeste gevallen de enige bleef.

Daarna verschoot zij van kleur, vatte schuchter de ring aan, die zij dadelijk herkende, en nam hem in haar blanke hand.

Toen sprak zij: 'Heer, ik zie nu wel, als ik dan openlijk met u spreken mag, dat u gekomen bent van hem naar wie mijn hart uitgaat. Wanneer u gehoor wilt geven aan hetgeen een welopgevoede aard vereist, heer, dan zal ik u die geheimhouding leren. Dit geschenk is mij al eens eerder toegezonden door de hand van de nobele koning. Deze ring is zijn herkenningsteken: hij heeft die door mijn hand ontvangen. (633-634)

Deze zangwedstrijden waren echter soms ook het toneel van menig tumult: daar getuigt Walther von der Vogelweide van in zijn geschrift *Der Sängerkrieg auf der Wartburg* (voor 1210). Hier staat letterlijk vertaald 'zangoorlog' en geen zangwedstrijd!

De hoofse liefde, de reine minne, geprojecteerd op een onbereikbare schone vrouw, vaak een gehuwde vrouw, was een schitterende bron van inspiratie voor vele dichters en zangers. De voortdurende gerichtheid van het kuise hart op de geliefde, kan als een gebed zijn en sluit iedere vorm van seksualiteit uit. Zij sublimiert en transformeert de seksualiteit tot de platonische Eros, zo werd al gezegd. Zij vertegenwoordigde de transcendente mystieke

liefde, een liefdeslyriek die we kunnen vergelijken met de kathaarse eenpuntige gerichtheid op de liefdekracht van Christus. Hoewel er een duidelijk onderscheid is tussen de beide opvattingen over de liefde is er tegelijkertijd een overeenkomst. De kathaarse priestergemeenschap doodde zonder zichzelf te forceren de begeerte. Door zichzelf af te sluiten van de wereld werd men ook niet in de verleiding gebracht. Zij namen vrijwillig afscheid van de wereld en verlangden ernaar op te gaan in de liefde Gods. Dit gegeven werd het 'endura' genoemd. Voor de minnezangers was de liefde echter geen taboe maar een ware deugd. In haar *hoogste* vorm bezien, wil zij het verlangen van de ziel naar de geest verbeelden. Het begeren is getransformeerd tot een verlangen naar heelwording. Het streeft naar een samensmelten van het mannelijke en vrouwelijke aspect in de menselijke ziel en voert tot de geestelijke androgyne mens. De mystieke liefdeslyriek werd door de Kerk van Rome als zeer gevaarlijk en als ketters gekenmerkt. Het was immers een individueel beleven waar de kerk geen controle over had.

Van Altena schrijft dan ook dat de lagere Occitaanse adel, juist het cultuurdragende deel bestaande uit Katharen en troubadours, uitgeroeid werd tijdens de kruistocht tegen de Albigenzen. Maar we gaven reeds aan dat de cultuur van de troubadours zich niet zo makkelijk liet uitroeien, aangezien zij zich al had verplaatst naar onder andere Toscane en Lombardije. Sindsdien beheerde de kerk de ketterse geschriften van de dichters en trachtte zij openbaarmaking te voorkomen. Volgens Van Altena werd de vrouw als ideaalbeeld vervangen door Maria. Met andere woorden: de toewijding aan het zieleaspect in het eigen wezen werd veruiterlijkt tot een toewijding aan een historische moeder van een historische Jezus. In de onwetendheid over een onderwerp kan zo de legendevorming tot stand komen en komt door de halve waarheid de hele leugen om de hoek. Deze Mariaverering was een twistpunt ten tijde van Nestorius, die onder andere vanwege een afwijkende opvatting over de geboorte van Jezus in de vijfde eeuw in de ban werd gedaan.²⁴

Dit laatste wordt helaas maar al te vaak bevestigd. Met de ontstane verwarring rijst het onbegrip en wordt de waarheid versluierd weergegeven. Zo wordt tot op heden ook het kathaarse begrip voor 'endura' gecorrumpeerd door het te kwalificeren als een vrijwillige zelfmoord. Een onzinnig idee dat de vijanden van de Katharen moedwillig de wereld hebben ingestuurd om onbegrip te kweken. Het endura is niets anders dan het geleidelijk 'minder worden' van de oude persoonlijkheidsmens opdat de Christus in de mens kan verrijzen.

Er is reeds opgemerkt dat de ‘hoogste’ vorm van de liefdeslyriek uiting gaf aan het verlangen van de ziel naar de geest. Wij spreken hier met opzet over de ‘hoogste’ vorm, want de troubadours, als levendig volk onder de zon van het warme zuiden, zonder celibataire verplichtingen, kenden de verleidingen, wanneer zij ’s nachts in de warme herbergen bij menig glas wijn door het aanwezig vrouwvolk aanminnig werden aangekeken terwijl zij hun zangkunst ten beste gaven, maar al te goed. Vandaar dat deze zang- en dichtkunst zich ook op een andere wijze manifesteerde. Deze had nog maar weinig met de hoofse minne, de fin’amor van doen: hier geven de specialisten, die de moeite hebben genomen de Occitaanse verzen te vertalen, blijk van. Openlijk en met veel verve wordt het zinnelijk genot beschreven en vaak vermengd met een grote dosis humor of in geval van de maatschappijkritische verzen, de zogenaamde sirventès, met een bijtende spot.

We moeten hier dus rekening houden met het feit dat de zang- en dichtkunst van de troubadours twee kanten bezat: een exoterische en een esoterische stroming, die in principe haaks op elkaar stonden. Het exoterische richt zich op het wereldse en bezingt weliswaar een onbereikbare vrouw, maar de fin’amours worden hier gehanteerd om de lusten enigszins te verdoezelen. Het esoterische, dat de verbinding tussen ziel en geest beschrijft is veel zeldzamer en de lezer moet haar zelf uit de verborgenheid van de tekst naar voren halen.

Het overgrote deel van het publiek heeft een al te romantische kijk op het esoterische deel van de hoofse liefde. Dit komt omdat de dichters van de negentiende eeuw deze minnezang romantiseerden en zo het beeld van wegwijnende ridders op zoek naar hun geliefden de wereld hebben ingestuurd. Op de wereldse poëzie die de vleselijke lusten bezingt wordt hier niet verder ingegaan.

Een van de grootste troubadours, van de twaalfde eeuw, zo niet de grootste, is ongetwijfeld Wolfram von Eschenbach. Er wordt van hem verteld dat hij arm-lastig was en als ridder en zanger van burcht naar burcht trok. Bovendien was hij naar eigen zeggen een analfabeet en heeft hij zijn Parzival aan verscheidene schrijvers gedictieerd. Ook de gegevens van de Provençaal Kyot over de Graal moeten hem dan wel voorgelezen zijn. Analfabeet of niet, vast staat dat het een groot geleerde en een ingewijde geweest moet zijn om een zo grootse schepping als de Parzival te hebben kunnen creëren. Wolfram belicht in zijn werk vele onderwerpen waar de moderne mens ook nu nog mee worstelt, zoals vragen omtrent schuld, zondeval, genade en vergeving. De dichter toont ons

in zijn geschrift dat het leven één groot strijdtoneel is, een worsteling waar slechts een einde aan zal komen, indien wij in spontaan verlangen hunkeren naar de eenwording met de Geest. Deze verbinding met het oorspronkelijk goddelijke, hetgeen zeker een mogelijkheid is in ieder leven, wil hij in zijn Parzival, waarin dit verborgen aanwezig ligt, aan ons overdragen. Daarvan getuigen in het boek de laatste woorden van Parzival waarin hij zegt dat de Graal niet door strijd gevonden kan worden:

Parzival begon nu als volgt te spreken. En français vertelde hij hen allen wat Trevizent destijds gezegd had: dat niemand ooit de Graal door middel van strijd kan veroveren, geen ander dan hij die er door God tot is beroepen. Het bericht dat hij niet door strijd kon worden veroverd, verspreidde zich over alle landen. Veel mensen zetten het zich daarop uit de zin nog naar de Graal te streven, waardoor hij tot op de huidige dag verborgen is gebleven. (786)

1.6 DE KELTISCHE BARDENCULTUUR, ALS WESTELIJKE STROOM

De wortels van de dicht- en zangkunst van de Occitaanse troubadours liggen verborgen in de bardencultuur van de Kelten. De Keltische cultuur strekte zich over grote delen van Europa uit: de westelijke stammen worden de Kelten genoemd, de naar het oosten trekkende stammen de Etrusken. De Keltische volkeren kwamen pas tussen 1000 en 500 voor Chr. naar de westelijke gebieden en ondanks de taalverschillen vormden deze volkeren van West Frankrijk, Ierland, Engeland en Schotland, één groot Keltisch geheel. De Keltische maatschappij liet zich naast de gewone bevolking in drie standen onderverdelen: de krijgers met de koningen, de druïden met hun priesters en rechters en als laatste de barden waaronder de zangers en artsen. In hun exotisch leven waren de Kelten een woest volk: hun wildheid was de schrik van de Romeinen. Hun leven was één groot oorlogsgebeuren, een strijd waar nooit een einde aan scheen te komen. Daarom had het leven weinig waarde voor hen en de grootste eer die er te behalen was tijdens dit korte bestaan was een heldendood op het slagveld. Boven alles zochten de Kelten eer in de strijd en zij spraken dan ook over 'de wijsheid van het zwaard'. Zij identificeerden zich graag met hun wapenen en de Ierse overleveringen verhalen over hoe Amergin zichzelf voorstelde als: 'Ik ben de punt van mijn zwaard'.

Ook speelde in de Keltische krijgskunst de magie een belangrijke rol. De held Cuchulainn had diverse wapenen geladen met magische krachten, zoals de speer met de dodelijke haken, die na gebruik uit eigen beweging terug-

keerde naar de eigenaar. Het zijn de elementen die we ook weer tegen komen in de graalvertelling van Parzival. Deze ontvangt bij zijn bezoek op de graalburcht van koning Anfortas een bijzonder zwaard en als Sigune merkt dat hij dit bij zich draagt, spreekt zij:

Je bent ook met zijn zwaard omgord: wanneer je de zegenspreuk kent van het zwaard, kun je zonder angst de strijd beoefenen. De sneden ervan lopen recht; Trebuchet, uit een edel geslacht, heeft het met eigen hand vervaardigd. Er is een bron nabij Karnant, waaraan koning Lac zijn naam ontleent. Het zwaard doorstaat de eerste slag volledig, maar bij de volgende breekt het in stukken; wanneer je het dan daarheen brengt, wordt het door de waterstroom weer heel. Je moet het water gebruiken in de bron zelf, onder de rots, voordat het door het daglicht wordt beschenen. (253-254)

Het zwaard dat Parzival als geschenk heeft gekregen, behoeft nog een andere uitleg die later aan de orde zal komen.

In tegenstelling tot het woeste leven dat zij naar buiten ten toon spreidden, was het innerlijk van de Kelten fijnbesnaard, maar tevens uitbundig. Zij zagen in alle elementen van de natuur het goddelijke. Het water was het meest heilig en een bron of rivier werd vaak vereerd. Ook aan planten en met name de bomen, waaronder de eik, hechtten zij grote waarde. De geestelijke leiding van het Keltische volk werd aan de druiden overgelaten, aan wie de hoogste autoriteit toekwam. Dit wordt geïllustreerd door het feit dat op bijeenkomsten eerst de druïde het woord werd gegeven, dan de koning en tenslotte het volk vergund werd een bijdrage te leveren.

Carnatum, het huidige Chartres in Frankrijk, was het belangrijkste centrum van de druiden. Een van de grote ingewijden van de Keltische mysteriën was volgens de legenden Merlijn. Hij was tevens de opvoeder van Arthur, die later de broederschap van de Tafelronde zou leiden. De Keltische graallegenden zijn even prachtig als het graalgedicht van Wolfram. Wie kent niet de vertellingen van het zwaard Excalibur, de vrouw van het meer, Lancelot en Galahad?

De druïde was een geschoolde ingewijde en ziener, hetgeen al in de benaming verborgen ligt: 'druïde' staat in verband met 'veda', Sanskriet voor zien en weten. Ook mogelijk is de betekenis van eik, 'dervo' in het Gaulish, 'derw' in het Welsh. Zelfs Julius Caesar was diep onder de indruk toen hij schreef dat de kennis van de druiden zo omvangrijk was, dat hun leerlingen

er soms twintig jaar voor nodig hadden om haar in voldoende mate meester te worden. Hun langdurige scholing omtrent mens, aarde en kosmos hielden zij geheim en vond plaats in grotten en wouden. Zij waren echter geen abstracte filosofen: al hun kennis werd ten dienste gesteld aan de praktijk van het dagelijkse leven. Men had de leidinggevende druïden, die het regeringsbeleid bepaalden en druïden met de gave van profetie, die als artsen werkzaam waren en de barden die als rondreizende zangers de mythen onder het volk levend moesten houden.²⁵

Dit in leven houden van de oude mythen in de voorchristelijke Keltische bardenstand bewerkstelligde een nawerking tot in de christelijke tijd. De uit het hoofd voorgedragen beeldtaal van de 'ollam', de hoogste bard, die niet minder dan 350 geschiedenissen kon vertellen, maakte zo'n diepe indruk, dat deze levendige beelden nog lang voortleefden in de zielen van de toehoorders.

Hanteerden de woeste Keltische krijgers het 'zwaard van de strijd', de barden daarentegen prefereerden het 'zwaard van het woord'. Thema's die in de Parzival ook weer centraal staan. De ridderlijke strijd wordt ook hier geprezen en het kan er behoorlijk tumultueus aan toe gaan: het zwaard van de strijd wordt regelmatig gehanteerd. Het zwaartepunt ligt echter bij de gave het wóórd als zwaard te kunnen gebruiken. In de loop van het verhaal transformeert Parzival, de Rode Ridder, als ridder van het zwaard, zich tot de genezingbrengende Witte graalridder, als de ridder van het woord, wanneer hij de doodzieke Anfortas op de enige juiste wijze vermag te genezen met de woorden: 'Oom, wat deert u?'

De bard liet in zijn vertellingen beelden ontstaan, riep het verleden op, gaf de werken van de goden weer en tevens de heldendaden van krijgers. Het gesproken woord was tevens een magisch woord. Zo kon een geneesheer door middel van een mantram een zegespreuk over de zieke uitroepen. Als schepper van de taal, van de woord- en zangkunst, werden speciale godheden vereerd. Bij de Kelten was dat Ogmios die vereerd werd als de godheid van het woord. Voorts was Lug, de zonnegodheid, tevens schepper van het woord, kunsten en muziek. In de mythologische overlevering wordt verhaald hoe op een avond, toen Lug de muziek der vreugde speelde, vogels begonnen te zingen en bloemen zich openden alsof het ochtend was. Wanneer Lug de muziek der vrede vertolkte, viel er een zonderlinge sneeuw die vlok na vlok rust bracht in het land en in het menselijk hart.²⁶

Mythe en magie mengden zich en er waren mantrams die gebruikt werden

bij allerlei gelegenheden om iets te kunnen oproepen. Ook het christendom kent het magische woord, de goddelijke intelligentie die ten grondslag ligt aan de gehele schepping. Men denke aan het begin van het Johannes evangelie: 'In den beginne was het Woord'.

De barden stonden zeer hoog in aanzien en waren de hoeders van de wijsheid van de stam. Hun inzicht werkte op drie niveaus en zij bezaten de wijsheid uit het verleden, een intuïtief begrip van het heden en een inzicht in de toekomst. Door middel van 'occulte' technieken oefenden zij zich in het onthouden van hun lange epen. Zo sliepen zij vaak met een steen op de borst om zich in diepe meditatie af te sluiten van de buitenwereld. De leringen aan de leerling-bard werden gegeven in recitatieve en muzikale vormen. Het geheugen moest geoefend worden alles op te nemen, want het schrift was nog niet ontwikkeld. Het meditatieve leven van de barden opende een steeds diepere innerlijke wereld, die het later mogelijk maakte ongehinderd het christendom in haar puurheid op te nemen. Zo werd uit de verbinding met de oostelijke graalstroming en die van de Keltische druïden het Keltisch christendom geboren. Het christendom werd zonder slag of stoot door de Kelten geaccepteerd. Er hoefde immers aan de wereld der Kelten niet zo veel te veranderen: zij hadden het goddelijke al in alle elementen van de natuur waargenomen en die plaats werd nu ingenomen door de Geest van Christus!²⁷ Het volgende vers uit een kersthymne getuigt daarvan:

*Deze nacht is de avond van de grote geboorte,
Geboren is de Zoon van de maagd Maria.
De zolen Zijner voeten hebben de aarde bereikt,
de Zoon van God's heerlijkheid daalde neer uit de hoogten,
hemel en aarde ontgloeien voor Hem....
De bergen stralen Hem tegen,
de vlakten glanzen voor Hem,
de stemmen der golven en het gezang van het strand
verkondigen ons: Christus is geboren!*²⁸

(uit *Zon en Kruis*, Streit)

Van invloed op dichters als Goethe en Herder was de bekendste Ierse bard Ossian:

Gij zon, die daarboven voortrolt,

*rond als het schild van mijn vader,
vanwaar zijn uw stralen afkomstig,
vanwaar uw licht dat nooit verbleekt?
Gij stijgt op in verschrikkelijke schoonheid,
de sterren verbergen zich in de diepten der hemelen,
de maan huivert en bleek
verzinkt zij in de golven in het westen,
maar gij blijft alleen voortschrijden.
Wie kan uw metgezel zijn op uw baan?²⁹*

Streit geeft in zijn boek *Zon en Kruis* de omvangrijkheid van het werk van de bardenzangers aan. Onderzoek geeft aan dat alleen al in Finland, het laatste gebied waar nog barden optraden, in 1835 niet minder dan 12.000 verzen gepubliceerd werden! Later werden daar door de verzamelwoede van anderen nog eens duizenden aan toegevoegd, die allemaal in de Kalevala-studiën van Krohn³⁰ zijn opgenomen.

Een duidelijke overeenkomst met de Occitaanse troubadours vinden wij in de vormende kracht die de barden trachtten uit te oefenen. De beelden die zij bij hun toehoorders opriepen, inspireerden de laatsten tot moreel gevoel en innerlijk leven. Zij begaven zich doelbewust onder de bevolking om bij belangrijke ‘wereldse’ voorvallen het geheel in een mythische context te plaatsen. Zo konden zij strijders aanmoedigen en weer anderen waarschuwen of raad geven. Zij gaven het gevoel van het volk gestalte door middel van lofliederen of kritiseerden de boosdoeners door spot en hoon. Evenals de rondtrekkende troubadours waren de barden de eigenlijke cultuurdragers, die de ziel van het volk moesten vormen. De plichten van een bard werden in makkelijk te onthouden triades gegeven. Een daarvan luidt:

De drie vreugden van de barden van Britannië:
Spreken met kennis van zaken;
Handelen met wijsheid;
Vrede en harmonie brengen.

1.7 MANICHESE INVLOEDEN UIT HET OOSTEN

De dualistische leer der Katharen, die er vanuit ging dat er twee werelden waren, een goddelijke en een gevallen natuur, wordt vaak vergeleken met de leer van Mani. Mani, stichter van het manicheïsme verkondigde een innerlijk

christendom, wars van ieder dogma. Zijn leer is zuiver gnostiek te noemen; zij gaat ervan uit dat het heil van de mens niet in een verre toekomst ligt als een soort evolutiegang, maar dat dit in het hier en nu te verwezenlijken is.

Het manicheïsme, ontstaan in de derde eeuw na Chr., kunnen we zien als de belangrijkste exponent van de gnostiek. Deze beperkte zich niet tot kleine splintergroeperingen maar groeide uit tot een wereldgodsdienst die zich verspreidde over vele landen en culturen. Haar ideeën waren bekend van China tot Spanje en in de loop der eeuwen verwierf zij miljoenen aanhangers.

Mani genoot een zekere bescherming onder de Perzische koning Shapur I (242-273) en zijn zoon Hormizd. Na de opvolging van de broer van Hormizd door Bahram I hield die protectie op. De toenmalige Zoroastische priesterkaste in het oude Perzië was Mani vijandig gezind. Er brak een periode van genadeloze vervolging aan. Mani werd gevangen genomen en gemarteld. Zijn dood wordt in diverse manichese bronnen als een kruisiging beschreven.³¹

Uiteindelijk zou het manicheïsme de meest vervolgd godsdienst in de gehele mensheidsgeschiedenis worden. In de middeleeuwen groeide het woord 'Manicheeër' uit tot een algemeen scheldwoord voor ketter, al hadden sommige groeperingen niets met het manicheïsme gemeen.

In gnostieke en esoterische kringen worden de Katharen en de Manicheeën vaak op één lijn geplaatst. Men gaat er daarbij vanuit dat het gedachtegoed van de Katharen een directe voortzetting is van het manicheïsme dat via de Bogomielen en de Paulicanen naar Europa is gekomen. Alhoewel er een zeker verwantschap tussen eerstgenoemde groeperingen bestaat, heeft het moderne wetenschappelijke onderzoek evenwel nog niet aan kunnen tonen dat er sprake kan zijn van een historisch verantwoorde transmissie van de ideeënleer tussen het manicheïsme en katharisme.³²

Voorheen had men slechts de beschikking over manichese bronnen die van tegenstanders afkomstig waren, zoals de geschriften van Augustinus. Laatstgenoemde bracht negen jaar door binnen de manichese gemeenschap en was goed op de hoogte van het gedachtegoed. Echter na de Tweede Wereldoorlog werden er nieuwe bronnen gevonden die een beter beeld gaven omtrent het Manichees dualisme. Dit dualisme bleek volgens de wetenschap minder radicaal dan in het verleden werd verondersteld. In hoofdstuk 1.4 werd aangegeven dat de Katharen, zowel de gematigde als de radicale, uitgingen van twee tegenovergestelde principes met goddelijke eigenschappen. Deze twee princi-

pes zijn identiek aan een goede en een slechte God. Dit vormt in zekere zin een tegenstelling tot de ideeënleer van de Manicheeërs: nergens wordt gesproken over twee *goddelijke* principes. Het kwaad krijgt vele benamingen, waaronder *byle*, maar wordt nergens als God aangeduid.

In de manichese scheppingsmythe wordt de kosmos door de levende Geest geschapen. Deze levende Geest is een emanatie van de Vader der Grootheid, een wezen uit het lichtrijk. Bovendien wordt hemel en aarde geschapen uit een substantie waarin licht en duisternis vermengd zijn. De fysieke wereld is dus volgens de Manicheeën samengesteld uit een gemengde substantie van Licht en Duisternis. Uit deze gemengde substantie is ook de mens ontstaan. In hem ligt het goddelijk licht opgesloten, de lichtkiem, die bevrijd moet worden. Daarvoor is kennis nodig, gnosis, die hem van zijn hemelse oorsprong bewust maakt.³³

Ook Van Oort en Quispel bevestigen in hun boek *de Keulse Mani-codex* dat het manicheïsme wezenlijk verschilt van alle andere gnostische systemen:

Om het licht te redden dat door de vermenging van de goddelijke ziel met de slechte materie nog steeds gevangen wordt gehouden, schept de Levende Geest met medewerking van haar vijf zonen tien hemelen en acht aarden. Men merke op dat deze scheppingsactiviteit uitgaat van een lichtgod en niet van een kwade demiurg. Het manicheïsme verschilt hierdoor wezenlijk van alle andere gnostieke systemen: de structuur van het universum komt tot stand naar een goddelijk bestek (ofschoon voor de schepping van de kosmos gebruik moet worden gemaakt van een gemengde substantie: licht en duisternis). De zon en de maan zijn 'schepen' die bestaan uit zuiver licht; de planeten en de sterren zijn kwade heersers, omdat zij geschapen zijn uit lichtsubstantie die in geringe graad bezoedeld werd met duisternis.

Aldus is de kosmos geordend als een welgestructureerde gevangenis voor de machten der duisternis. Maar tevens is deze wereld de plaats waar de goddelijke ziel wordt vastgehouden. Deze lichtsubstantie moet worden verlost.³⁴

De wetenschappelijke discussie over de oorsprong van het kwaad is interessant. Voor de gnosticus zijn de onderlinge nuanceverschillen omtrent deze vraag echter van ondergeschikt belang. Of het kwaad nu van goddelijke oorsprong is of niet; de gnosticus richt zijn aandacht op het bevrijden van de lichtkiem in zijn wezen, gevangen in de duistere wereld, om deze terug te brengen

tot zijn oorsprong. Wanneer hij tot zelfrealisatie is gekomen, zullen deze vraagstukken in een geheel ander daglicht komen te staan. Hij is zich daarbij de woorden van de Chinese gnosticus Lao Tse indachtig:

Daarom, als het hart voortdurend niet-is – dat is: vrij van alle aardse gericht-heden en begeerten, kan men het mysterie aanschouwen van Tao's spirituele essence. Als het hart voortdurend 'is' – vol van begeerten en aardse gericht-heid – kan men alleen begrensde en eindige vormen zien.³⁵

Om de mens de verlossende kennis met betrekking tot de lichtkiem bij te brengen, wordt volgens Mani de lichtgestalte Jezus, Jezus de Glans, tot aanzijn geroepen. Deze daalt neer in de mens en brengt hem de ware kennis. De bevrijding van het Licht in het eigen wezen moest bewerkstelligd worden door een rein en zuiver leven. Iedere handeling die tegen het licht gekeerd was, moest vermeden worden. Als onder andere kunstenaar en dichter had Mani het vermogen door middel van prachtige beelden de gnostieke liefdeleer van Christus aan een ieder duidelijk te maken. Zo werden mensen die niet konden lezen ook in aanraking gebracht met deze verlossende leer. Met zijn schilderingen en zijn beeldende taal bereikte hij een enorm groot publiek. De mens, als drager van de lichtkiem, moet zich bewust worden van zijn gevallen staat om tenslotte weer opgeheven te kunnen worden naar zijn oorspronkelijk tehuis. Helder en klaar wist Mani deze filosofische denkbeelden in poëzie om te zetten:

*De Levende Geest
tilt de Oorspronkelijke Mens
uit de strijd omhoog
als een parel
die uit de zee wordt opgehaald.*

*Streeft en strijdt, mijn geliefden,
Opdat ge schone paarlen zult worden,
En door de duikers van het Licht
Ten hemel wordt geleid,
Zodat gij in een eeuwig Leven
Vrede zult mogen vinden.³⁶*

Er is in het innerlijk van de mens een voortdurende strijd tussen het Licht en de Duisternis. De mens moet er naar streven het Licht te laten prevaleren, opdat er een binding tot stand kan komen tussen de innerlijke lichtkiem in het hart en het oorspronkelijk Lichtrijk. Het manichese wereldbeeld van de tegenstelling Licht en Duisternis gaat er van uit, dat het Licht de Duisternis op zo'n wijze zal doordringen, dat deze ook uiteindelijk tot dat Lichtrijk zal gaan behoren, want God is immers Liefde en heel de goddelijke schepping wacht op de uitredding van allen. 'Doorgloei de Duisternis met het Licht, opdat die ook tot Licht worde!' Met de Duisternis en het Licht worden we meteen in de aanhef van het eerste hoofdstuk in de Parzival geconfronteerd:

Als twijfel woont nabij het hart, zal dat de ziel tot bitterheid brengen. Veracht zowel als geprezen wordt hij wiens manmoedigheid geschakeerd is als de kleuren van een ekster. Toch mag hij zich verheugen, want de hemel en de hel – beide hebben ze deel aan hem.

Zoals een kameraad der onstandvastigheid helemaal zwart is en zelf ook de kleur aanneemt van de duisternis, zo hecht zich wie een standvastig denken bezit aan wat wit is.

Meteen worden hier drie mensentypen naar voren gehaald, die achtereenvolgens beschikken over de eigenschappen trouw, ontrouw of twijfel. De trouw siert zich met wit, ontrouw met zwart en de twijfel is wit en zwart tegelijkertijd. Het wit kunnen we verbinden met het geestelijke, het zwart met het lichamelijke, het stoffelijke. In het graalverhaal van Parzival is deze thematiek overduidelijk aanwezig. Parzival, als voorbestemde met een hoge roeping, heeft een onschuldige en reine ziel en is van nature een trouwhartig mens. Wolfram heeft van hem echter een mens van vlees en bloed gemaakt: ook hij wordt op een gegeven moment door twijfel overvallen en zijn wezen wordt zwart-wit gekleurd. Deze twijfel komt hij zelf innerlijk te boven. Dit wordt door Wolfram prachtig verbeeld door de confrontatie met zijn zwart-wit gevlekte halfbroer Feirefis, die het onbewuste verleden van Parzival vertegenwoordigt. Bijna wordt Parzival door deze overmeesterd; hij accepteert echter zijn onbewuste wezen en behaalt de overwinning op zichzelf. Zijn halfbroer spreekt hem dan toe met:

Je hebt hier met jezelf gevochten, ik ben uitgereden om tegen mijzelf te strijden, en gaarne zou ik mezelf hebben gedood; jij kon niet anders doen dan mij verdedigen door tegen mij te vechten. (752)

Het hele graalverhaal handelt over de strijd tussen goed en kwaad, het Licht en de Duisternis. Exponent van deze duisternis is de duistere magiër Klingsor, die ieder aan de stof wil binden en af wil houden van een geestelijke ontwikkeling. Hij wordt uiteindelijk door de zichzelf wegschenkende Gawan verdreven en allen die aan deze magiër gebonden waren, worden bevrijd uit zijn ban. Op fijnzinnige wijze wordt de strijd tussen Licht en Duisternis beschreven, niet slechts in uiterlijke zin, maar deze problematiek wordt als een innerlijke opgave geschilderd.

De ideeën van Mani waren voor zijn tegenstanders volslagen zot en dit komt zelfs in de naam tot uitdrukking die men dan graag verbond met het Griekse woord 'mania', dat zothed betekent. Later zijn zelfs de termen 'maniak' en 'maniakaal' ontwikkeld, die in de psychologie gangbaar zijn geworden. Zo kwamen zijn vijanden ook aan het woord Parsi-fal, dat 'de zotte Pers' beduidt. In dit verband moet nog genoemd worden dat de volgelingen van Zarathoestra zichzelf 'Parsis' noemden, dat 'puren' betekent en haakt naar de naam van de volmaakten, de 'parfaits' van de Katharen.

Opmerkelijk is hetgeen Augustinus over de naam Mani schrijft. Hij beweert dat de naam Mani 'hij die manna uitgiet' betekent. Het manna verwijst naar de wonderlijke spijs die uit de hemel neerdaalt, wanneer de Israëlieten in het boek Exodus vanuit Egypte op weg zijn naar het beloofde land. Volgens de joodse overlevering in de Midrash Qohelet zal het wonder van deze spijziging zich herhalen in de tijd van de Messias. Dit gegeven was kenmerklijk ook in manichese kringen bekend. De discipelen van Mani noemden hem liever Manichaeus dan Mani om het woord 'waanzin' te vermijden. Tegenstanders maakten daar spottend 'Mannichaeus' van, met een dubbele n. Deze naam is een samentrekking van 'manna' en 'chein', het Griekse woord voor 'gieten'. Ondanks zijn gebrekkige kennis van het Grieks moet Augustinus toch op de hoogte geweest zijn van de joodse traditie die in de naam Mannichaeus besloten ligt. Uiteindelijk blijkt uit de gegevens van de Keulse Manicodex dat deze traditie niet alleen onder de Manicheeën bekend was, maar dat ook Mani zichzelf beschouwde als een 'broodgever', iemand die 'brood laat druppelen op zijn volk'.³⁷

Of de naam ‘Mani’ nu ‘dwaas’ of ‘mannagever’ betekent, in de ogen van de wereld is iemand die het pad van zelfrealisatie gaat, vaak een zot. Dit gegeven komt ook naar voren in het graalverhaal van Wolfram, waarin hij de jonge Parzival zelfs in narrenkledij gekleed laat gaan. Het volgende gedicht van Mani past volkomen bij de mens die het pad van Parzival bewandelen gaat:

*Naar links en naar rechts,
heen en weer, op en neer,
ben ik gelopen,
mijn hele leven lang.
Nooit heb ik mijn vijanden toegestaan,
mijn lamp te doven.
In de machtige wedloop liep ik mee,
die slechts zelden iemand volbrengt.
Ik heb deze wedstrijd
tot het Goede Eind’ gebracht.
Met jubel en gezang
keer ik terug naar mijn geboorteland,
Ziet, ik ben daarbij,
aan het lichaam des doods ontstegen.³⁸*

Dit vers van Mani loopt in de pas met de laatste woorden van Wolfram:

Wie zijn leven zo ten einde voert dat de ziel niet wordt ontroofd aan God door de schuld van de mens, en toch in alle waardigheid de gunst der wereld kan behouden – die heeft een nuttig werk volbracht. (827)

De invloed van Mani die meer dan duizend jaar voortduurde, verspreidde zich vanuit Perzië naar China en waaierte uit van Armenië en Georgië (begin 4de eeuw) tot in Europa. Wij rekenen dit gegeven dus ook bij de stroom, komende uit het oosten.